

Анђелија Нешовић, докторанд Правног факултета Универзитета у Нишу
andjelijanesovic018@gmail.com

УДК 341.485(=163.41)(497.13+497.5)“19“
323.15(=163.41)(497.5)“19“

Стручни рад

Примљено: 4. 5. 2021.

Прихваћено: 1. 9. 2021.

ХРВАТСКА ПОЛИТИКА У ОДНОСУ НА СРПСКИ НАРОД У ТОКУ 20. ВЕКА НА ТЕРИТОРИЈИ ДАНАШЊЕ ХРВАТСКЕ

Апстракт: *Када год је у свету долазило до масовне деструкције имена неке нације, то је био знак за физички напад на ту нацију. Деструкција српског имена у Хрватској увек је била праћена истицањем да је „српство опасно по својим мислима и по свом расном саставу“. Само српско име почело се третирати као „политички преступ“ па су из тог разлога и предузимане мере да се оно сасвим искорени, како би могла да се створи етнички чиста и верски јединствена – католичка – велика Хрватска. Јасеновац као најстрашније место у српској историји¹ је плод тровековне политичке културе Хрватске, у чијем је језгру верски, класно и етички заснована мржња према Србима, као и пројекат њиховог истребљења.*

Кључне речи: *Јасеновац, црква, атак, српски народ.*

Српска православна црква доживела је за време окупације (1941–1945) најтежу судбину у оном делу раскомадане Југославије који су окупатори као Независну државу Хрватску дали у власт усташама. Одмах по проглашењу Независне државе Хрватске (10. априла 1941) почела су хапшења Срба, стварани концентрациони логори и учестало убијање Срба. Већ 25. априла 1941. године, издао је Павелић законску одредбу о забрани ћирилице у јавном и приватном животу, а 3. јуна 1941. године су укинуте све српске школе и забавишта, Србима је наређено да око руке носе црвену траку са натписом „Србин“. Осамнаестог јула 1941. године објављена је наредба да се уместо назива „српска православна вера“ употребљава назив „грчко-источна вјера“. Распаљујући у масама мржњу против Срба, усташки министар др Мирко Пук на избору у Крижевцима 6. јула 1941. године жели да излије што више отрова мржње: „Срби или се уклоните из наше домовине милом, или ћемо вас истјерати силом, ако мислите можете се и поклонити.“ Усташе нису имале храбрости да ударе и на муслимане, јер онда би римокатолички Хрвати представљали мањину. Због тога Миле Будак и подвлачи да је Хрватска „држава двију вјера, католичке и исламске“.²

---

¹ Б. Јовановић, Антропологија зла, Београд 2016, 106.

² Д. Кашић, „Српска црква у тзв. Независној Држави Хрватској“, у: Catena mundi, (ред. Б. Нешић), Пирот 2020, 636.

Српски народ и његова црква у независној држави Хрватској изложени су директном уништавању. Отпочела су, хапшења и убијања виђених Срба, нарочито свештеника, као и свих православних епископа. Тако је читаво подручје Независне државе Хрватске остало без и једног православног епископа.

У жељи да остваре потпуну ликвидацију православне вере и цркве у Независној држави Хрватској, масовна страдања свештеника су почела у копривничком логору Даница, одакле су готово сви свештеници превезени у Госпић и страдали на Велебиту у провалији Јадовно. Јадовно је страшна гробница Срба и многих свештеника. Има још много таквих места. Најстрашнија су Јасеновац и Стара Градишка, где су поред многих Срба, страдали и многи свештеници.

Страдања свештеника по епархијама у НДХ показује следећа табела:

Епархија	Свештеника	Монарха	Вероучитеља	Укупно
Бањалука	66	4	-	69
Горњокарловачка	12	3	-	15
Дабробосанска	16	3	-	19
Далматинска	22	5	-	27
Загребачка	8	3	-	11
Зворничко-тузланска	36	2	-	38
Захумско-херцеговачка	18	10	2	30
Пакрачка	9	-	-	9
Укупно	187	30	2	218

Према закључку немачко-хрватске конференције, која је одржана у Загребу 4. јуна 1941. године, депортирање одговарајућег броја Срба из Хрватске требало је обавити у три таласа од 4. јуна до 31. октобра 1941. године. Образовани су сабирни логори у Славонској Пожеги, Бјеловару и Цапрагу код Сиска. Јула су отпочела хапшења Срба. Већ 19. јула логори су препуњени, а тек 1. августа отпочело је транспортовање српских исељеника из сабирних логора.

Живот у логору био је очајан, храна тек да се не умре од глади, воде је било мало, застрашивања, казне и батине, неизвесност, чинили су овај боравак у логору страшним. Кад је први транспорт кренуо 1. августа за Србију, логораши су кад су сишли из воза на тло Србије љубили земљу и од среће плакали. У три транспорта су сви свештеници из Цапрага са својим породицама депортирани у Србију и упућени у Аранђеловац, одакле су распоређени широм Србије и Баната. Подручје Независне државе Хрватске остало је тада сасвим без српског православног свештенства. Цркве се разарају, а страх од смрти лебдео је ваздуху. У Србији је 1943. године било око 300.000 избеглица. Међу насилно депортираним Србима из Хрватске било је и 334 свештеника са њиховим породицама.

Прелазак православних Срба на римокатоличку веру желели су и усташки политичари и представници Римокатоличке цркве. Римокатоличка и усташка штампа је неуморно понављала и пропагирала трвдњу да је прелазак православних у римокатоличку веру и цркву у ствари само „повратак вјери

отаца”, јер су православни тобоже „на хрватском говорном подручју” некада били римокатолици, па су за време турака под притиском православне цркве „масовно” прешли у православље.³ Из страха од убијања и терора, многи су Срби поднели молбе за прелаз у римокатоличку веру, јер им је обећавано да ће бити спашени од прогона, иако су често у томе били преварени. Преводећи претњама православне Србе у римокатоличку веру, „мисионари” су претварали и православне цркве у католичке. Међу уништеним црквама су значајније цркве у Дубици, Петрињи, Топуском, Врепцу и Сењу.⁴ У Славонској епархији су потпуно или делимично, порушене 54 цркве.⁵ Али и многе цркве су оскрнављене на најружније начине. Страдали су и опљачкани сви фрушкогорски манастири. Најтрагичнија судбина је била оних цркава које су послужиле као кланице за људе који су се до тада у њима богу молили. Било их је много, али ни једна црква није видела већих ужаса од оне у Глини. Почетком августа 1941. године, црква је напуњена Србима шест или седам пута; уз светлост цепене батерије усташе су поклале све до последњег. Покољ је трајао од 22:00 до 2:00 часа. У тој цркви поклано је око 1800 Срба из срезова Глина и Вргин Мост, похватаних на превару.⁶ Уништени су и сви надгробни споменици православаца, порушени су и многи надгробни споменици српским књижевницима и заслужним људима. Посебан начин денационализације Срба представљало је одузимање деце оним Србима који су одвођени у Јасеновац и друге логоре и додељивана на издржавање и васпитање имућним хрватским римокатоличким породицама, које су желеле да их приме. Многа од те деце никада нису дознала за своје крвно порекло, ни за веру из које су потекла. Нека су то ипак дознала и вратила се својим преживелим сродницима.

Почетком 1942. године Павелић је почео да увиђа да је његова верска политика запала у велике тешкоће. Срби су прелазили у римокатоличку веру неискрено, муслимани су негодовали што се спречава прелазак православних Срба у њихове верске заједнице; међународна јавност је дознала за страхоте које су учињене са српским православним становништвом у Хрватској. Мирко Пук је викао у хрватском сабору да се сви Срби морају одрећи православља и прећи у римокатоличку веру, а који то неће „просто му стоји напустити територију ове државе”⁷. Павелић је на опште изненађење изјавио у Сабору 28. фебруара 1942. године: „Није истина да Хрватска држава настоји да православце преведе у католичку вјеру”, и без имало неугодности изјавио: „У православље не дира нитко, али у Хрватској држави не може бити српске православне цркве.”⁸ Ово је била само припрема за нови Павелићев потез на плану обмањивања светске јавности, тако да је 3. априла 1942. године издао законску одредбу о оснивању аутокефалне Хрватске православне цркве, а 5. јуна 1942. године је проглашен Устав Хрватске православне цркве. Пошто је приволео руског емигрантског архијереја Гермогена да се стави на чело Хрватске православне цркве, он је био устоличен у Загребу 1942. године. И док је Српска православна црква у свом болу

---

³ К. Draganovic, Masseneraritte von Katholiken zur „Orthodoxie” im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Turkenherrschaft, у: *Orientalia Cristiana Periodica*, Roma 1937, 13.

⁴ М. Радека, Срби и православље Горње Крајине, Загреб 1963, 68.

⁵ Д. Кашић, Срби у православље у Славонији и сјеверној Хрватској, Загреб 1967, 120.

⁶ Исто, 47.

⁷ С. Симић, Прекрштавање Срба за време Другог светског рата, Београд 1958, 100.

⁸ Исто, 101.

осуђивала овај акт, усташа Рушиновић јавља Лорковићу из Рима: „Признање православне цркве, како сам ти већ јавио, примљено јако добро. У томе Света Столица гледа пут к вјерској унији и нестанак шизме у Хрватској. То би за њих био „најдрагоценији дар” који Хрватска може поклонити Св. Столици...”⁹

Хрватска православна црква није имала никакав утицај на положај православних Срба у Хрватској. И даље је трајало превођење у римокатоличку веру, и даље је постојао и радио Уред за рушење православних цркава¹⁰, злочини нису престајали. Све је то утицало да је српски народ све више одлазио у шуме и придруживао се народноослободилачким одредима.

На дан атентата када је убијен надвојвода Франц Фердинанд, усред Загреба, јавно је речено да „Срби и краља убијају и с њима се мора једном заувјек обрачунати и уништити их.”¹¹ Вишедеценијска затрованост хрватске политичке културе старчевићанством, чији је Јасеновац био само природни завршетак, не уочавају се јасно и због доминације Радић-Мачековског ХСС у раздобљу од 1920–1941. године у Хрватској. Радић се доживљавао као „сељачки трибун”, Мачек као „вешти опортуниста”, а обојица као „федералисти” који су се само борили против „Великог српског централизма”. „Једна нит, нераскидива, води од Старчевића до Павелића, али она иде кроз Стјепана Радића чија је улога овде можда пресуда.”¹² Радић је Старчевићев ученик и наследник, нарочито по елементу мржње. Ко буде читао Старчевића и Радевића, тај неће бити изненађен атаком над Србима у Хрватској Павелића. Радић у листу „Хрватско право” 1908. године пише да је „српство – противкатолички програм” јер „хоће да разори католичанство.” Хрвати су 1939. године добили све што су тражили: праву „државу у држави” (Хрватску бановину). Мачек је 10. априла предао усташама у руке не само Бановину ХСС, већ и легитимитет да надаље воде реализацију Хрватског националног пројекта. Паравојна организација ХСС и Бановине и „након проглашења НДХ, постала је прва оружана сила у служби усташког покрета”.¹³ Када су усташе из Славоније протерале 65 хиљада Срба, чије куће и имања су запосели Хрвати, Павелићев министар правде Мирко Пук је 25. фебруара 1942. године тим поводом изјавио: „Хрватска државна Влада извршила је у том правцу своју хрватску и своју усташку дужност”.¹⁴

Зашто је Хрватску требало очистити од Срба објаснио је Младен Лорковић, министар спољних послова НДХ. Он је септембра 1942. године изјавио: „Хрватска држава не може постојати, ако у њој живи 1.800.000 Срба и ако ми за леђима имамо снажну српску државу, која би представљала вјечиту опасност за нас.” Све ове и многе друге сличне изјаве усташких главешина, резултат су раније осмишљеног плана поглавника Павелића о геноцидном уништавању Срба.

⁹ Суђење Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima, Zagreb 1946, 309.

¹⁰ Исто, 799.

¹¹ В. Ћоровић, Црна књига патње Срба и Босне и херцеговине за време светског рата од 1914–1918, Београд 1989, 30.

¹² Л. Костић, Стјепан Радић према српству, Мелбурн 1976.

¹³ Н. Pavlić, „Visoki dužnosnici HSS-a u ustaškom pokretu“ (neobjavljen diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, diplomatske studije i povijesti, 2018), 29.

¹⁴ Ј. Пејин, Колонизација Хрвата на српској земљи у Срему, Славонији и Барањи, Сремска Митровица 1997, 24.

Велика и етничка чиста Хрватска држава заокупљала је пажњу и Фрање Туђмана и његових сарадника на исти начин како је то било у Хрватској у претходних стотину и више година. Решења која је понудио један од угледних чланова Туђманове Хрватске демократске заједнице, своде се на добро познату формулу: Једна држава, један народ, један језик.

Припремајући се за нове „повјесне злочине“, а правдајући оне који су се већ догодили у Хрватској од 1941–1945. године, др Ф. Туђман је у својој књизи „Беспућа повјесне збиљности, Загреб 1989.“ читавој јавности ставио до знања да је спреман за атак над српским народом. То је потврдио Дејвид Фишер, директор института за проучавање спољне политике „World Affairs“ у Сан Франциску, на промоцији књиге бившег амбасадора САД у Југославији Ворена Цимермана. У фебруару 1990. године Туђман је захтевао да се Срби у Хрватској означавају као „православни Хрвати“ а у потпуном складу са законским одредбама из времена Павелићеве НДХ наговестио је да ће у Хрватској бити забрањена Српска православна црква. За Србе који би остали у Хрватској и не би се преселили у Србију, обећао је да ће њихова црква, као и у време НДХ, постати хрватска.¹⁵

---

¹⁵ Ј. Гускова, Историја југословенске кризе (1990–2000), Београд 2003.

Списак референци

- Ђоровић, Владимир. Црна књига : патње Срба и Босне и херцеговине за време светског рата : 1914–1918. Београд 1989.
- Draganovic, Krunoslav. „Massenuberaritte von Katholiken zur „Orthodoxie“ im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Turkenherrschaft“. У: *Orientalia Cristiana Periodica*. Roma 1937.
- Filozofski fakultet, diplomatske studije i povijesti, 2018.
- Историја југословенске кризе (1990–2000). Прир., Јелена Гускова. Београд 2003.
- Јовановић Бојан. „Антропологија зла“, У: „Нера.edu“. Београд 2016.
- Кашић Душан. „Српска црква у тзв. Независној Држави Хрватској“. У: *Catena mundi*. (ред. Бранислав Нешић). Пирот 2020. 636–648.
- Костић, Лазо. Стјепан Радић према српству. Мелбурн 1976.
- Pavlić, Hrvoje. „Visoki dužnosnici HSS-a u ustaškom pokretu“. *Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu*, 2018.
- Пејин Јован. „Колонизација Хрвата на српској земљи у Срему, Славонији и Барањи“. У: *Сремске новине* 1992. Сремска Митровица 1997, 24.
- Срби у православље у Славонији и сјеверној Хрватској. Прир, Душан Кашић, Загреб 1967.
- Срби и православље Горње Крајине. Прир, Милан Радека, Загреб 1963.
- Simić Sima. „Prekrstavanje“ u: *Pravoslavni kalendar za 1943. godinu*, Zagreb 1942.